

In memoriam Görömbei András

szellemi nagyság, lelki nagyság, erkölcsi nagyság. Hogy ez a három együttesen, egy és ugyanazon személyben, egyszerre tudjon kiteljesedni és megmutatkozni: csak kivételes esetekben lehetséges. Görömbei András életművének szellemtörténeti jelentősége felmérhetetlen, irodalomtörténeti, kritikus munkásságának hatása felbecsülhetetlen, írástudói személyiségének példaadása kimondhatatlan érték. A lánglelkű nagyság varázsa és bizonyossága: hogy nemzedékek sora tekint rá útmutatást várva és remélve. A karizmatikus jelenség élet, kultúra, művészet, tudomány minden területén és egyáltalán: minden nemes emberi ügyben jóra vezető eligazítással szolgál. Németh László nyilatkozta, hogy számára Tamási Áron a fenomén maradt mindig. Nekünk, akik közel álltunk Görömbei Andrásához, ő volt a fenomén. Hiszen őrá néztek fel igazán idősebbek és fiatalabbak a kezdet kezdetétől. Százával és ezrével nevelt irodalmárokat, kultúra- és nemzetszerető embersokaságot; generációk egész seregét irányította igaz és örök értékek tisztelőjére. De nemcsak az utána jövők számára jelentett mintát. Mindenki látta, akinek megadatott a tisztánlátás ajándéka, hogy ő képviseli különleges erővel és viszi, műveli, gazdagítja tovább azt az elidegeníthetetlen nemzeti és egyetemes humán hagyományt, amely hazánkban évszázadok óta van kitéve fenyegető erők támadásának. A debreceni egyetemen a modern kor egyik legeslegkiválóbb irodalomtudósa, aki Babits, Németh László életközeli szellemét örökölte és mentette át még a harmincas évekből a későbbi dúvad-diktatúrák alatt és után is: Barta János egyengette az ő pályáját és védte meg állásában, egzisztenciájában, méltóságában. Görömbei András sosem felejtette el fiatalkori mentorait, tanítómestereit és azok jótetteit. Még hajdani győri bencés tanárait is megölelte olyan korban, amikor ez bűnnek számított és pusztán ezért is retorzió járt. A kommunista káderek az egyetemre se akarták felvenni már akkor hatalmas klasszikus műveltsége ellenére – vagy éppen amiatt? –, meg egyházi-kulturális kötődésein bosszút állni igyekezve, de Barta János közbeszólt: na-na, elvtársak, azt azért majd mi mondjuk meg, hogy kiből lehet debreceni egyetemista.

Az ifjú tanár kitűnt nemcsak hallatlanul tisztán tartott eszményeivel, szárnyaló tehetségével és szorgalmával, de csodálatos munkabíráásával, minőségben és mennyiségben egyaránt elképesztő dimenziókat ostromló és meghódító írásműveinek megalkotásával is. A régi magyar irodalomtól a legújabb korszakokig mindent áttekintve közölte elévülhetetlenül mértékadó, mert a nagyvonalú koncepciót a részletező elemzésekkel példásan összekapcsoló dolgozatait, tanulmányait, recenzióit. A teljes, csonkítatlan („sokágú sípon” szóló) magyar kultúra érdekelte, a „mozaik-nemzet” minden apró darabkája, minden egyes lényeges összetevője, és fel is térképezte, be is mutatta, értelmezései rengetegével élénk is helyezte mindet. (Finnországban tanítva pár évig például megírta a teljes magyar irodalom történetét.) Minden tájegységet, szülőföldet, tájhazát szeretett – így védve nemzetét, így mentve annak összes értékét. Az eltépett magyar területek (Erdély, Felvidék, Délvidék, Kárpátalja, Órvidék) kisebbségi magyar

íróinak könyveit, vagy a nyugati, a tengerentúli emigráció reprezentatív (akkor még tiltott) alkotásait elsőként hozta diákjai elé a hetvenes években – a besúgóisztek közül volt, aki meg is látogatta ilyen témájú óráit. Felnéztünk rá, tudtuk, milyen történelmi tetteknek vagyunk szemtanúi, s hogy mit jelent egy régióban, az alföldi síkságon úgy kiemelkedni, hogy az általa mindannyiunk számára felfoghatóvá tett látóhatár beérje a teljességet széltében-hosszában és magasságban is. Vezéregyénisége lett azonnal az utána következőknek. A rendszerváltozás óriási esélyét készítette elő ő is, és mindenki (például a vele természetszerűleg odakerülésekor azonnal összebarátkozó, s szintén kiemelkedő egyéniség, mondhatni lángelme Csengey Dénes is), akit nyomasztott a bornírt ember- és nemzetellenesség, hozzá szaladt biztatásért, oltalomért, együttérzésért. Lakása évtizedekig mindig nyitva állt barátok, tanár-kollégák, diákok, a nyomorító hatalmi rendszer ellen lázadó és türelmetlenkedő ifjak előtt. Ha klasszikus író érkezett Debrecenbe, ő látta vendégül, Sütő Andrástól Csoóri Sándorig és Dobos Lászlótól Nagy Gáspárig mindegyiküket. Kevés a szó erre, hogy egyszemélyes intézmény volt. Mert nemcsak szervezője, összekötője, inspirátora volt egyetemisták, leendő majd aktív tanárok, bármiféle írástudók vagy értelmiségiek munkálkodásának, hanem érzelmileg is elkötelezett buzdítója, lelkesítője, istápolója. A nála idősebbektől az évtizedekkel fiatalabbakig mindenkiel egyenrangúként tárgyalt, ügyködött, tervezett. Még legutóbb, betegágyán is doktoranduszokat instruált. Nem közönséges, sőt a legritkább jelenség, hogy valaki világszerte elismert tudós, az összmagyarság köreiben mindenütt népszerű előadó-egyéniesség, mindenkit lenyűgöző szónoki képességekkel megáldott „prédikátora” a magyar kultúrának (mint ugyancsak bámulatos elődje, Czine Mihály), hogy a legtágabb szférákat befolyásoló komolysággal és szépszavúsággal igézi meg hallgatóságát, hogy bejárja a fél világot, hogy Kossuth-díjas akadémikusként és tanszék-, intézet-, egyetemvezető professzorként határon túli tudományos kutatóközpontokat, szellemi műhelyeket létesít Kolozsvártól Lendváiig – s ezenközben a húszéves diák dolgozatának vesszőhibáit is ugyanolyan lelkiismeretességgel javíttatja; a jövő alázat magasrendűségével. Hogy valaki szervező, szerkesztő, igaz magyar országépítő spiritus rectora minden távlatos ügynek és tervnek, tudósi elmélyültséggel megalkotott monumentális irodalomtörténeti alapkönyvek, monográfiák, tanulmánykötetek, kultúr- és művelődéstörténeti érdekű köszöntő és emlékbeszédeket tartalmazó összeállítások sokaságának szerzője, korszakokat, modern klasszikus életpályákat örökérvényű igazságokkal teletűzdelve értelmező írásművek megteremtője – és közben egy percet sem sajnál mások felemelésére, segítésére, támogatására. Hogy nincs olyan áldozatos tevékenység, amely a másik fajta munkálkodás rovására menne. Hány elzárkózó, emberbaráti kapcsolatokra képtelen szobatudóst, hány kistűlű tanárocskát, hány szélhámoskodó művésztpust, másokkal nem törődő, csupán a saját karrierjére figyelő viselkedést láthattunk már! Görömbei András önzetlen és emelkedett magatartásában viszont mindez az önfeláldozó misszió az utóbbi húsz évben egyre csak kiszélesedett, és keserű fájdalommal gondolhatunk azokra az időkre, amikor ezt a tiszta szándékú erőfeszítést ezerféleképpen csak gátolni tudta a gyalázatos diktatúra. Hogy mennyi energiát emészthetett fel a butasággal, a rosszakarrattal, a tájékozatlansággal folytatott küzdelem, hogy az elhivatottság és a küldetésjeljesítő morális géniusz – a tisztesség géniusza – valóban kibontakozhassék, kifejlődhessék – megannyi jelképes és tényleges börtönkorlással megbirkózva. Mert hiszen tiszapolgári édesapja ötvenhat után természetesen

ártatlanul szenvedett rabságot, és el kellett tűrni a megaláztatás számtalan gazságát és fortélyát. A csorbítatlan nemzeti öntudat és önrendelkezés eszméjének s a társadalmi demokrácia ideáljának érvényt szerezni kívánó – szellemi értelmében, vetületében is valóságos – szabadságharc résztvevői azonban mint mesterükre tekintettek rá, s később így valóban az emelkedő nemzet nevében, a leghitelesebben szólhatott – mint a Debrecen környéki szellemi-kulturális közélet feltétlenül elismert vezetője, Debrecen díszpolgára is – ötvenhatról és mai helyzetünkről, a Melocco Miklós készítette emlékművet avatva a 2000-es években, s mindig máskor is: „megint óriási próba előtt állunk. Az európai történelemnek nemzeti közösségként leszünk alakítói vagy áldozatai. Nemzeti felelősségünket nemzeti szétszórtságunk is sokszorozza, hiszen az elszakított és nemzeti létében veszélyeztetett kisebbségi magyarság és a nyugatra szóródott magyarság számára is csak egy erős karakterű, kemény tartással rendelkező, életakarattal áthatott nemzet adhat közösségi létbizodalmat. Nemzeti összefogás azonban csak az alapdolgokban való közmegegyezéssel jöhet létre. A közmegegyezéshez tiszta erkölcs, tárgyilagos szemlélet, a történelem színe előtt is vállalható magatartás kellene. Mai tétova útkeresésünk idején legyen példa számunkra az a közös akarat, közös eltökéltség, mellyel a magyar nép az 1956-os forradalom és nemzeti szabadságharc napjaiban nemzetté vált.” A szabadság kötelez – mondta hangsúlyosan, s ezzel az intellemmel egyben pontosan és nyomatékosan megjelölve azt az utat, amely a szabadságot értékteremtővé szenteli, és nem az értékpusztítás szabadságát (szabadosságát) rontja ránk.

És az a figyelmesség, nyitottság, tágasság, amellyel felvértezve Görömbei András minden érték tanúja és tudatosítója lett, valami katartikus ősigényesség jegyében volt képes megkülönböztetni egymástól a valódi értékminőséget attól a talmitól, amely hirdeti ugyan a maga dicsőségét, de semmi szolidaritást nem vállal a népi és nemzeti magyarság legfőbb megtartó szellemiségével. Ha vitázott, azt olyan szelídséggel tette, amely bizton lefegyverzővé válhatott annak a szemében is, akit hidegen hagytak a legégetőbb demográfiai, kulturális, kollektív öntudati sorskérdések, nemzeti sorsproblémák (a trianonitól a világháborús katasztrófákig, vagy a magyarság sokadszori gyarmati alávetettségéig). Szelíd vitázó volt, miközben jottányit sem engedett a leghűségesebben vállalt és a legragyogóbb eszményi elvekből. Vagyis az evidenciákból, miközben látta megrendülni maga körül a nyilvánvalóságok oszlopait, s riadalommal – de mindig készen is a méltó válaszadásra és mentőmunkálatokra – nézte a feltétlen önértekek megőrző kereteinek szétzilálódását is. Ethosz és művészet, etikum és esztétikum, morál és artisztikum számára nem lehettek szétválaszthatók: azt hirdette, hogy ami érték, az egyúttal nemzeti érték is. Ami pedig nem az, azt nem legitimálhatja semmiféle erőszakoskodó akarnokság. Irodalmárként a nyelvművészet fundamentumát mindig elsőként tartotta szem előtt. De hogyan kellene és főleg miért kiiktatnunk a sorsjelentéses, a példázatos, a nemzeti lelkiismeretet megbolygató, kifejező tanulságokat? Az ilyen nézeteket és felfogásokat már csak azért sem fogadhatta el, mert számára az irodalom a szabadságartikuláció teljessége volt; ha pedig teljességről beszélünk, hogyan szűrhető ki belőle, ami egy nép sok évszázados gyötrelmeinek, sors- és gondtapasztalatainak ad hangot? Ha az irodalom a szabadság univerzuma, abba igazán belefér csakugyan minden, ami irodalmi szinten ennek a népnek a fájdalomairól és reményeiről, sorsvállaló szenvedéséről és otthonosságigényéről is beszél. („Az irodalom autonóm nyelvi fenomén, de mint ilyen, az egyén és a közösség közérzetének, világképének leghűbb

megnyilatkozási terepe is” – összegezte nemegyszer.) S még voltak, akik megpróbálták őt oktatgatni – ő, milyen hígfejúek a törpék! –, hogy a nyelviséget nem szabad hát-
térbe szorítani. Őt tanították volna, akinek egy mondata kristályosabban tiszta, jelen-
téseesebben gazdag, kigyöngyözöttebben gyémántos volt, mint mások, amazok egész
rabulisztikus szófolyamai. Aki olyan nyelvezetet használt, hogy ámulatba ejtette a finom
érezkű szakírókat és a nem beavatott olvasók rengetegét ugyanúgy. Márványba véshe-
tő mondatokkal beszélt bármilyen hallgatóság előtt, és örökbecsű ígétet és tanításokat
hagyott ránk írásműveinek minden lapján. Amiként életében a gerinces és egyenes
jellem mintaképét formázta, a tálumokkal való gazdálkodás páratlan tüneményét,
beszéde hasonlóképpen tökéletesedett sűrűvé és súlyossá, célratoróvá és lényegbevá-
góvá, csiszoltá és csillogóvá. Míg mások sok és bonyolult szóval is keveset mondtak,
ő kevéssel és mesterkéletlen egyszerűvel is sokat. Modorosság nélkül teremtett éles,
csengő, messze világító stílust. Alighanem a népi írók becületességéből tanulta a leg-
többet: hogy céda szavakkal és hazugságokkal csak elleplezzük a bajt és a tennivalót.
Sinka, Nagy László, Sütő, Csoóri, Nagy Gáspár – csak akikről hatalmas ívű pályá-
képeket festett: minddel egyenrangúvá vált, ahogyan élénk tárta őket. És ez a lebilin-
cselőn sallangmentes, egyszersmind veretesen szép és magával sodró esszényelve,
megkapó líraisággal, érzelemmel, olykor erőteljes szenvedéllyel is telített, közben szug-
gesztivitásában is higgadt, józan, telitalálatos pontossággal értekező karakteres és
markáns stílusa ragadta el a legendás Püski Kiadónál megjelent könyvének – *A szavak
értelme* – ajánlását megfogalmazó szerkesztőt is, amikor a borítón leszögezte, hogy
Görömbei András az „egyetemes magyar irodalom egységét a sokféle érték egymást
kiegészítő jellegének megmutatásával szolgálja. Ezt a törekvését segíti a nagyközönség
számára is érthető, világos, szemléletes esszéstílusa.” Csak legutóbbi könyvei a nem-
zeti önazonosságról, a nemzeti önismeret és a cselekvő irodalmiság bonyolult össze-
függéseiről is oly forrásvizű tisztasággal oltja igaz szóra fogékony szomjúságunkat,
hogy elbűvölve érezzük: a történelmi magyar szellem küldi általuk örök üzeneteit és
tanításait. Ezekben a szavakban és gondolatokban ott fénylik minden, amire szükségünk
van, mint éltető sugár és lelki táplálékra: „fénylenek azt hiszem / megáldott hely-
színek: / POLGÁR–GYŐR–DEBRECEN / oskolák s egyetem... / éveket elrejtő / kivált
a Nagyerdő / közepén ’szegletkő’ / műveket megtermő / életet éltető / hiteket meg-
tartó / professzor-temető... // Volt itt minden rontás / irigység gonoszság / köpö-
nyegforgatás / kaméleon-ország / barátság-felbomlás / harsány szórobajlás! // De
kivételt is láss! / Elkerülte romlás / Ő volna az nem más / **Görömbei András:** / neve
tiszta zengés / hatvan év szelídség / szüntelen virrasztás / másokért lemondás / példával
tanítás / megértő figyelem / sitergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegye-
lem.” Ezt írta gyönyörű és annyi jellemző mozzanatot telibe találó versében Nagy
Gáspár (*Litániás dicséret ének – Görömbei András hatvan évére*), amikor „köszönő és meg-
köszöntő ige” címmel a debreceni egyetem kiadója megjelentette ünnepi kötetét 2005-ben
az akkor hatvanéves mester és barát előtt tisztelegve. Amelyben a többiek (Ágh István,
Dobos László, Tornai József, Gál Sándor, Ács Margit, Szilágyi István, Kovács István,
Tamás Menyhért, Döbrentei Kornél és mások) között Sütő András kifejti, hogy amivel
a határok felett szálló magas kilátás szolidaritásának jegyében Görömbei András a ha-
táron túli magyarok irodalmát védelmébe vette: „nem lehetett más, mint az Illyés
látta-hitte-vallotta, soha meg nem töretett Hazánk a magasban!” Csoóri Sándor pedig

bizton kijelenti, hogy „amíg lesz egy Görömbei András és lesz egy tanítványa, addig a magyar irodalom évszázadok óta tartó, jó ösztöne nem sorvad el.”

És lássunk csodát: nem egy, hanem tanítványok serege gyászol most és búcsúzik tőle. Megérik a vetés, Görömbei András szelleme tovább él. Szelleme és nyelve – amelynek magyarsága és tisztasága azonban immár soha meg nem közelíthető fenség és magaslat. „Nyelvéből kiesve létének céljából is kiesik az ember” – hányszor idézte ezt az egyik kedves szentenciáját Sütő Andrástól. S nekünk most hazát, nyelvet, népet, kultúrát és irodalmat nélküle is – vagyis inkább csak fizikai jelenléte nélkül, hiszen egyébként mindig velünk lesz és velünk marad, s mi is vele – s a veszélyek közepette is meg kell tartani.

*

Az „anyanyelv az irodalomban él leggazdagabban, és az irodalom révén formálja régi és új érzésekkel, gondolatokkal, ismeretekkel a közösséget” – tudjuk tehát tőle is. Azt pedig az általa többször emlegetett Heideggertől, hogy a „műalkotásban a létező igazsága lép működésbe” – meg azt is, hogy „a mindenkori nyelv ama kimondás megtörténe, melyben egy népnek történetileg kibomlik világa”. Vagyis a felfedett igazságok tartománya természet- és törvényszerűen fogadja magába a nemzeti-közösségi lét kérdéseit; az irodalom esztétikumá emelt és egységessé konstruált emotív, etikai, eszmei, referenciális és számtalan egyéb értékdimenziói mellett, azokkal összefonódva kikerülhetetlenül megvilágosodhatnak az egy nép sorsából fakadó vagy arra reflektáló ismereti értékek is. Ily módon az irodalmi mű elválaszthatatlan a nemzeti lelkiismerettől is, a nemzeti felelősségtudatot érző személyiségektől is, s a történelmi szemléletérzékenységekben összekapcsolódó poétikai-szövegszerű és jelentéses-világszerű befogadásmoделlek hitelességétől is. Az irodalom önálló és öntörvényű nyelvi jelenség, viszont az irodalom roppant színes értékbirodalmában „csak a remekművek válhatnak tartósan az önismeret formálóivá”, amelyekben a poétikai formák nem szakíthatók el a funkcionális nemzeti önszemlélet értékeitől; „irodalmunk egyik fő vonulata ilyen értelemben is a nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető megnyilatkozása, a nemzeti lét rejtett, de létező tartományainak föltárása, fényre hozása” – vallja Görömbei András. Olyan nagyszabású organikus irodalomértés teoretikus keretei bontakoznak itt elő vagy világosodnak meg, amely éppen a tematikai függetlenség és szabadság elvéből kiindulva faggatja, interpretálja a speciális magyar nemzet-történelmi, szociális és morális sorsproblémákat felvető írók, irodalmi művek üzeneteit. Amely a magas vagy legmagasabb művészi-irodalmi értékszintre jutott emberi sorsjelentéseket vizsgálja, nyelv, történelmi élmény, személyes és nemzeti autonómiaigény, egzisztenciális és axiológiai perspektívetelenség, jelforma és jelentésmélység szerves együttesében. Ha a tematikai jelleg nem értékmérő tényezője az irodalmi műnek, akkor bizonyos témák (mondjuk a nemzeti sorskérdések) hiánya sem lehet értékfokozó elem. A műalkotás teremtő és teremtett világa korlátozhatatlanul gazdagodhat fel olyan mozzanatokkal, vonatkozásokkal, amelyek a művészségnek a jelentéstartalmat átlényegítő specifikus többletfunkcióit a jelentésmező kitágításának többletigényével, érvénytöbbletével tárják, szintetizálják. A „sorsirodalmi” hagyománnyal szembeforduló ezredvégi kánon (vagy az azt merevíteni igyekvő csoportok hegemoniája) Magyarországon a (leváltásra ítélt) „világszerű” és „történetelvű” irodalmiság helyébe a „szövegszerűség” egyeduralmára,

a „mit” vagy a „miről” problematikáját súlytalanítva, a „hogyan” kizárólagosságára törve (hogy „az irodalom legyen tisztán csak irodalom, nyelvi fenomén és semmi más”) szinte „megfosztotta az irodalmat az emberi létértelmezés teljességének lehetőségétől, amiből pedig semmilyen emberi gond ki nem zárható”. Holott: „Heidegger a nyelvet a lét házának (‘das Haus des Seins’) nevezte”; következésképpen: „a magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza”.

Logikai árnyalatokat szinte aggályos precizitással jelző eszmefuttatásokkal, okfejtésekkel (leginkább azok sűrített konklúzióival) érvel mindig Görömbei András, aki rendre olyan nagy ívű esszé-tanulmányokat sorakoztat fel, amelyek folyvást a teljességre ügyelnek. Csak jelzésképpen: a már emlegetettek mellett az átfogó korszakmonográfiák és tanulmányosorozatok részletesen szólnak Reményik Sándor, Kuncz Aladár, Tamási Áron, Dsida Jenő, Kányádi Sándor, Székely János, Szabó Gyula, Szilágyi István, Farkas Árpád, Fehér Ferenc, Fábry Zoltán, Dobos László, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Gál Sándor, Grendel Lajos, Zalabai Zsigmond műveiről, s a roppant horizontú tanulmánykötetek a huszadik század nagy áramlatairól, Adyról, a Nyugat-korszakról, a népi mozgalomról, a népi lírikusokról, a tájszociográfiákról, majd sorra a ’45 után jelentkező nemzedékekről és fő képviselőikről, a Hetekről (Ratkó Józsefről, Buda Ferencről, Ágh Istvánról), a Kilenckéről (Utassy Józsefről), Balázs Józsefíg, Baka Istvánig, Zalán Tiborig, a nyugati emigrációig (Márai Sándorig, Szabó Zoltánig, Gombos Gyuláig, Peéry Rezsőig, Borbándi Gyuláig, Nagy Károlyig) és szinte számba vehetetlenül tovább (például az irodalomtudós Czine Mihályig, Kiss Ferencig, Béládi Miklósig, Grezsa Ferencig, Rákos Péterig). És Németh László és Illyés Gyula örök-aktuális példája is előttünk áll, mellettük pedig a modern magyar esszéírás (világirodalmi esszéelméleti, esszétörténeti kitekintéssel és konfesszionális líraértelmezések kidomborításával Kosztolányitól, Babitstól Hamvason, Cs. Szabón, Bálint Györgyön át Weöres Sándorig, Nemes Nagy Ágnesig, Ottlikig, Orbán Ottóig), a népi írók esszévilága, az irodalomtudós Barta János (előtérben lenyűgözően és örökérvényűen mély, komplex egzisztenciálfilozófiai, karakterológiai, pszicho-metafizikai, vallásbölcseleti, illetve mitopoétikai, imagológiai Ady-interpretációival), a kisebbségi magyar irodalmak helyzete a legutóbbi évtizedekben és az ezredfordulón (kisebbségi önszemléleti alakzatokkal, ideológiákkal, az egyetemes magyar irodalomhoz kötődő sajátos és integratív jegyekkel), az anyanyelv védelmének megannyi változata a kisebbségi magyar irodalmakban (együtt a magyar nyelvhez való ragaszkodás klasszikus és ódaian-himnikusan hűségvallomások megnyilatkozásainak – Kosztolányi, Márai, Faludy – felelevenítésével); s a mai magyar líra, próza, dráma, esszé, napló teljes színképe a „szemléletes-vallomások tárgyias”, az „elvont tárgyias”, a „látomásos-metaforikus” és az „alakváltoztató vagy próteuszi” költészettípusok nyomdokán kialakuló újabb fejleményekkel, a paradigma-váltó, „nyelvkritikai” posztmodernségen (az integer személyiség, a lírai én lefokozásán, a „depoetizálás”, a szerepredukció, az alulstilizálás, az „ironikus imitáció”, a „többértelmű nyelvjáték”, „nyelvroncsolás” fázisain) keresztül egyfajta legújabb „klasszicizáló-dás” jelenséggel.

Ha csak szárazon akarnánk számba venni: az újabb magyar irodalomtörténet-írás olyan kiemelkedő fejezete a Görömbei Andrásé, amely terhes elfogultságoktól mentesen – és egyes művek mikroanalíziseitől az akkurátus, invenciózus filológiai vizsgálatokon át a nagy erudícióval rendszerező életmű- és korszaktablóig haladva –,

eszméltető evidenciaszerűséggel egyeztetni a sokfajta értékszempont-lehetőséget, nem hagyva ki közülük az egzisztenciális jelentéstudajdonítás és értelemadás módozatait sem. Úgy tekint az „egymást segítő, erősítő” természetes sokféleségre a kortárs irodalom ízlésirányai, szemléletágazatai, világkép-mintái között, hogy azok, ha „igazi értékeket” hoznak, sohasem lehetnek, mint ahogyan a művészetek története ékesen demonstrálja, „ellenségei egymásnak, hanem inkább kiegészítői és megvilágítói”. Viszont, a méltányossággal együtt, nem lehet eltekinteni az olyan összetett értékvilágok valódi megbecsülésétől (az olykor ténylegesen tapasztalható lebecsülés ellenében), amelyek az emberi létgondok mindenségét igyekeznek horizontjukban, sorstudatukban tartani – nem száműzve a személyiséget, a felelősséget, s magának az irodalomnak az értelmét, élet- és léleknemesítő hivatását sem. Az irodalom maradéktalan öntörvényűsége is akkor érvényesül, ha nem szűkül le mesterséges és erőszakos szándékok, előítéletek miatt, ha az irodalom szabadságharca a trianoni szindrómát állandósító „hungarocid” (Sütő András fogalma) folyamatokkal, a heveny „nemzetszűkítéssel”, a nyelvromlás, a morális, nemzettudati erózió pusztításaival, vagy az irodalom tematikai korlátaival (sajátosságzsugorító elvárásaival, előírásaival) is szembeszegülve hadakozik az irodalom öneltérítőségéért és függetlenségéért. A szemhatár akármifajta jellegű összeszorítása ellen perelt évtizedekig elevenbe metsző önvizsgálati élességgel Görömbei András, a „cselekvő”, „létérdekű” irodalomszemlélet és érték tudatosítás jegyében, a sorslátó, a nemzeti közömbösséggel folyvást viaskodó, az üdvösségeszmére épülő „minőség forradalmát” szorgalmazó, programalkotó Németh Lászlóban személyesség és egyetemesség enciklopédikus, monumentális szintézisét hangsúlyozva, a sorsvállalás, a mélyben és a magasban fellelt hazához való hűséges visszatérés példamutatójával, az Ady és a Babits örökségét egyszerre továbbvivő (s a prózapoeitikai sokszínűség páratlan remekművét, a *Puszták népét* létrehozó) Illyés Gyulával kapcsolatosan is azt nyomatékosítva, hogy „nem az irodalom autonómiáját sértette, amikor közügyek vizsgálatának terepévé is tette azt, hanem az irodalom autonómiájának szellemi, erkölcsi erejét kívánta hasznosítani egy nemzet öntudatának és önismeretének a tisztításában és erősítésében”. S idézve Csoóri Sándort: „Németh László, Illyés Gyula világszínvonalú ’népi-nemzeti’ gondolkodásmódjánál nem adhatjuk alább”. S annál a meditatív, de önfeladás nélküli árnyalatlanságnál, teljességigénynél sem, amely Illyésnek a következő aforisztikus paradoxonában tükröződik: „Alig van a szellemi életnek fölöslegesebben feltett kérdése ennél: szükséges-e, hogy irodalmi műnek irodalmon kívüli földadata legyen? Világos, hogy igen. Világos, hogy nem. Műve válogatja; idő és hely szerint. Műve és embere.” Irodalmon kívüli gond voltaképpen nincsen is – teszi hozzá az irodalomtudós –, mert „ha korlátot szabnánk az irodalom elé, akkor autonómiáját sértenénk meg”. Így csupán mondavacsinnált „közösségelvű” és „szabadságelvű” irodalom szembeállítás, ütköztetése is, hiszen – amint arra az idézett teoretikus erdélyi Gáll Ernő, az úgynevezett „sajátosság méltóságának” konzekvens kisebbségelméleti kidolgozója leleplező szellemességgel utalt –: „vajon egy elnyomott közösségért folytatott harc nem a szabadságért folytatott harc-e egyszersmind?”

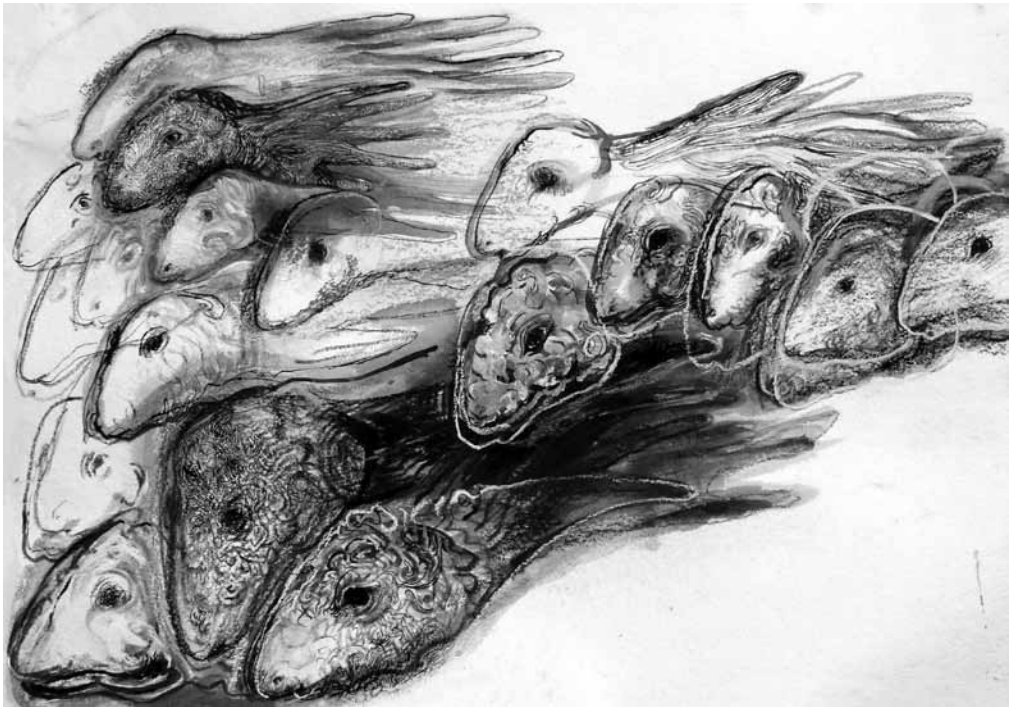
És felvonulnak – újabbnál újabb irodalom- és tudományelméleti érveket mozgósítva – a a nyelvelméleti, kultúranropológiai, humánontológiai magyarságtudomány megálmodói és nagyjai is (Horváth János, Fülep Lajos, Babits Mihály, Gragger Róbert, Bartucz Lajos, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula, Ravasz László, Erdei Ferenc, Bibó

István, Keresztury Dezső, Németh László, majd Czine Mihály, Klaniczay Tibor, Rákos Péter, Kósa László és mások), hogy ékesen tanúsítsák a modern hungarológia létjogosultságát. És Görömbei András az irodalmi magyarságtudomány és „sorstudomány” éthoszával ebbe a sorba kapcsolódik és illeszkedik – immár visszavonhatatlanul. Akkor, amikor a „globalizáció fölgyorsulása létkérdéssé tette a magyarság nemzeti önismeretének, önazonosságának, identitásának a megerősítését”, amikor a „globalizáció fölfokozta a nemzetek és az egyének önazonosság-igényét”, miközben a „személyiségporlasztó”, „közösségfelszámoló” tendenciák veszedelmei a „semmilyenség”, a „jellegtelenység” állapotával fenyegetnek, viszont „antropológiai és szociológiai tény” az, hogy ezekkel a veszélyekkel csak akkor tud szembenézni személyiség és közösség egyaránt, ha ép lélekkel megőrzi és kiélheti természetes otthonosságigényét, s ha közelvilágának ismerete és szeretete megóvja a sajátosságvesztés dehumanizációjától. A magyarságtudomány – a történeti, néprajzi, kultúrhistoriai szaktudományosság kritériumai szerint – így aztán összetett feladatrendszerrel birkózik, mert tudományként való „helytállása” mellett az identitástudatosítás és -megtartás gyakorlati munkáiban is segédkeznie kell, praktikus célokat is szolgálva. Ha a magyarságtudományt tesszük a nemzeti önismeret és öntudat alapjává, s olyan nemzeti identitásképet állítunk a nagyvilág elé, „amelyik a legszigorúbb tudományosság színe előtt is hitelesnek bizonyul”, akkor talán elhárítható lesz a mások által rólunk alkotott torzképeknek a hatása, s az identitáskutatás „életelvű, jövőt akaró cselekvésre” képes ösztönözni – vélekedik Görömbei András. A kultúrák közti meghatározottságok elsődlegességét kiegészíti tehát az önazonosság belső, önmegértő-önreflexív történeti alakulásfolyamatának a jelentőségével: „a magyar kultúrát belső azonosságunk és változásunk feszültsége éppúgy identifikálja, mint az interkulturális tapasztalat”; „az interkulturális tapasztalattal legalábbis egyenlő értéket tulajdonítok a belső azonosságnak és különbözésnek” – szögezi le. „Egy adott helyzetben a belső, háttérbe szorított hagyomány felelevenítése, szembesítése a jelennel legalább akkora identitásképző erő lehet, mint az interkulturális tapasztalat. A kettő persze szétválaszthatatlan. Ady azonos volt a magyarsággal és különbözött tőle. Ehhez a különbözéshez kellett Párizs-élménye is, de talán még inkább kellett a magyar történelmi múlt mély átélése.”

Görömbei András sokaknak ad reményt, még aggodalmaival is. Mert felráz, ha rámutat, hogy a magyarság legújabb kori Kárpát-medencei térvesztése, zsugorodása: tény. De azzal biztat, hogy „ennek a pusztulásnak azonban semmiféle racionális oka nincs, a magyarság képességeit tekintve semmivel nem alábbvaló más nemzeteknél”. És ha lebilincselőn autentikus igazságot állít, akkor is felemel, és soha nem fegyverez le.

Az értelem és a lélek szava fényesíti, igazítja emberi létünk és kultúránk örökérvényű tartalmait. Tudomány, művészet, irodalom, tanárság, de mindennemű írástudói mesterség, közéleti felelősségvállalás vagy köznapi hivatás is: felülmúlja szűkebb önmagát, ha önnön legszentebb lehetőségeit teljesíti ki. A létérdekű kulturális cselekvés, szellemi teljesítmény világot jobbít és világot teremt: a meglévőt finomítja, tisztítja, s a képzelet, a lehetőség, a korrekciót ajánló elgondolás szerinti felé tereli. Hát még ha nemcsak egyfajta szaktudás gazdagsága és árnyalatossága bontakoztat eléink eddig ismeretlen értékvalóságokat – hanem sokféle alkotásforma, kifejezés- és cselekvésmód együttesen sugallja az emberi mindenségmodellben megközelített értékuniverzum tárgasságát. Mert nem törvényszerű, sem nem szokványos, hogy egy kiváló irodalomér-

telmező egyúttal páratlanul lenyűgöző előadótanár, hogy egy hatalmas munkabírású és szintetikus, összefoglaló látású esszéista mértékadó nemzeti értelmiségi közösségek karizmatikus vezető egyénisége, vezéralakja legyen – vagy hogy az elmélyült, hiteles tudomány pontos fogalmi nyelvén és az átélt, érzékeny-érzékletes művészi szó, artistikus beszéd ígézetével megszólaló kultúrtörténész vagy műkritikus egyszerre az emberlény és a nemzeti kollektívum sorsát-gondját vigyázó igazságérzettel, bátor lényegkimondással tűnjék ki kortársai közül. Iskolateremtő formátumával béklyózó történelmi korok fölé növe. Hogy a teremtő szolgálat eszmei világossága és morális tisztasága – a humanitás, a művelődés, az értékelvűség, az összmagyarság, a világmagyarság ügyének hordozása és képviselése – az általános igényű, eszmélettől nagyszabású koncepcióformálástól a fáradságot nem kímélő nevelő és inspiráló ismeretátadáson keresztül a gyakorlati kultúraszervezésig minden segítőkészséget magába foglalón kerekedjék ki. A hamisítatlan és hamisíthatatlan magyar örökség soha el nem homályosítható, soha el nem idegeníthető szerves részeként. Magyar múltat, jelent és jövőt táplálva. Ragaszkodó gyökerességgel és hűséggel, felemelt fővel és távolba látó tekintettel. Kötődéssel, elmondhatatlanul sok-sok szeretettel, s egyre növekvőn több és több hittel töltekező műveltséggel állni a világ elé: és így vallani meg Istenünket, hazánkat és szabadságunkat. ◀

Lovász Erzsébet: Repülő bárányok